

İhracat kredi sigortasının bu fonksiyonları ihracatı teşvik sistemi içinde bu sigorta türünün sahip olduğu önemi açıkça göstermektedir.

İhracat Kredi sigortası, kısa vadeli ihracat kredi sigortası adı altında Türk EXİMBANK tarafından 1989 tarihinden beri uygulanmaktadır. Kısa vadeli ihracat kredi sigortası programının amacı; bir taraftan ihracatçıların kısa vadeli satışlarına ilişkin ihracat bedellerini ticari ve politik risklere karşı belirli limitler dahilinde teminat altına alarak ihracatı teşvik etmek, diğer taraftan da poliçenin teminat gösterilmesi ile ticari bankalardan ihracat kredisi temininin kolaylaştırılmasıdır.

Bu program çerçevesinde, ihracatçının bir yıl içinde, EXİMBANK tarafından kapsama alınan ülkelerdeki çeşitli alıcılara fiili ihracat tarihinden itibaren en fazla 180 güne kadar vade tanıdığı tüm sevkiyatları sigortalanmaktadır. Dolayısıyla ihracatçı ile her bir sevkiyatı için ayrı ayrı sigorta sözleşmesi yapılmasına gerek duyulmamakta ve yapılan tek bir sigorta sözleşmesi ile EXİMBANK'ca kabul edilen ülkelere ve alıcılara yapılacak tüm sevkiyatlar kendiliğinden sigorta kapsamına dahil edilmektedir. İhracatçının hem yüksek riskli hem de düşük riskli ihracatı bir arada sigorta kapsamına dahil edilerek riskin dağıtılması ve buna bağlı olarak nihai riskin asgari düzeye indirilmesi amaçlanmaktadır.

Bu program çerçevesinde programa alınan ticari riskler alıcının iflâsı, alıcının ihracat bedelini ödeyememesi, alıcının kendisine sevk edilen malları kabul etmemesi veya edememesi gibi risklerdir. Politik riskler ise; ithal müsadeseinin iptali, sevk edilen mallara yolda el konulması, savaş, işsavaş ve transfer güçlükleri gibi alıcının ve ihracatçının iradeleri dışında ortaya çıkan risklerdir. İhracatçının kusurundan kaynaklanan zararlar sigorta kapsamı dışındadır.

Prim oranları, ihracatın vadesi, ödeme şekli, alıcının risk kategorisi, alıcının kamu ya da özel alıcı olup olmadığı dikkate alınarak tespit edilmektedir.

İhracatçının basiretli bir tüccar gibi davranmasını sağlamak amacıyla riskin belirli bir yüzdesi ihracatçının üzerinde bırakılmakta, ticari ve politik risklerden kaynaklanan zararların % 80'i karşılanmaktadır.

Kısa vadeli ihracat kredi sigortası programından yararlanmak isteyen ihracatçı, ilk aşamada, EXİMBANK'tan temin ettiği Teklifnameyi gereklerine göre eksiksiz ve doğru olarak dolduracak ve ekinde poliçe tanzim ücretinin ödendiğini gösteren dekont ile birlikte EXİMBANK'a gönderecektir. Başvuru sahibinin Teklifname'de verdiği bilgiler düzenlenecek olan poliçeye esas teşkil eder. Teklifname ve ekleri EXİMBANK yetkililerince incelenerek düzenlenecek olan poliçeye ilişkin özel şartlar saptanır. Söz konusu özel şartlar ve muhtemel prim oranlarını içeren Kabul Formu iki nüsha halinde düzenlenerek ihracatçıya gönderilir. Kabul Formundaki koşulları uygun bulan ihracatçının formu imzalayarak bir nüshasını geri göndermesi ile sigorta sözleşmesi yürürlüğe girer. Bunu takiben Sigorta Poliçesi EXİMBANK tarafından imzalanarak ihracatçıya (sigortalıya) gönderilir.

Poliçe kapsamına giren herhangi bir zararın ortaya çıkması halinde, sigortalı zararın kesinleşmesini takiben Tazminat Talep Formu ile EXİMBANK'a müracaat eder.

DİPNOTLAR

(*) *Nuray Ekşi: M. Ü. Hukuk Fakültesi Devletler Özel Hukuku Anabilim Dalı öğretim elemanıdır.*

(1) *Türk EXİMBANK Yayınları, Mayıs 1989, s. 5.*

(2) *TUMAY, Turhan Dış Ticaret Banka Tekniği, 2. baskı, İstanbul 1987, s. 24*

(3) *ASLAN, Osman "Ticari ve Politik Risklere Paydos", Finans Dün-yası, Ocak 1990, s. 44.*

(4) *TUMAY, 241; ASLAN, 44.*

(5) *ASLAN, 44- 45,*

(6) *TUMAY, 241.*

(7) *87/11914 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, RG. 21. 8. 1987, S. 19551.*

(8) *ÜNAY, Vecdi Bankalarca Dış Ticaretin Finanse Edilmesi Usulle-ri, İstanbul 1989, s. 188- 189.*

(9) *ASLAN, 44.*

(10) *TUMAY, 241.*

(11) *ASLAN, 45.*

NİZAMİYE MAHKEMELERİNİN KURULUŞU, YAPISI VE HUKUK YARGILAMA USÜLU (*)

Arş. Gör. Fethi GEDİKLİ(**)

GİRİŞ

Bilindiği gibi Osmanlı adli örgütü ve hukuku, İslâm hukukuna dayanmaktaydı. İmparatorluğun kuruluş ve yükseliş dönemlerinde, Osmanlı hukuk sisteminin kötü işlediğine ilişkin iddialara pek rastlanmaz. Ancak bu dünya imparatorluğunun duraklama ve gerileme döneminde, adli yapının kötü işlediği ve adalet dağıtmadığı, kadılarca uygulanan hukukun sistematik yasalara dayanmadığı için uygulanmasının son derece güç olduğu ileri sürülmüştür. Diğer yandan Osmanlı hukuk sisteminin, gelişen ve değişen koşullara uyum sağlayamaması nedeniyle, başka sosyo- politik alanlarda olduğu gibi, hukuk düzeni konusunda da yeni arayışlara girildiği bilinmektedir. Bu arayışlar, iki yönde gelişmiştir. Bir taraftan İslâm hukukuna dayalı büyük yasalastırma hareketleri gelişirken, öbür taraftan batı kaynaklı yasalara tercüme edilerek ve bir ölçüde geleneksel hukuk kaynaklarından da yararlanılarak yeni hu-

kuksal düzenlemelere gidilmiştir. Tez metninde anlatıldığı üzere bu hukuksal etkinlikler, hem adliye örgütünü düzenlerken hem de eski ve yeni mahkemelerde uygulanacak hukukun yasalastırılması biçiminde gelişmiştir. Bu gelişmeler yoğunluğunu, 1839 tarihinde başlayan ve tarihimizde Tanzimat diye anılan dönem içinde kazanmıştır.

Tanzimat dönemiyle adliye örgütüne gelen değişikliklerden en önemlisi, geleneksel mahkemeler olan Şer'îye mahkemeleri yanında ve onlara alternatif olarak kurulan Nizamiye mahkemeleri olmuştur. Yeni kurulan Nizamiye mahkemeleri, geleneksel mahkemelerin görev alanında bulunagelen dava konularının bir bölümüne bakmaya başladılar, ve gittikçe gelişerek asıl görevli ve yetkili mahkeme olan Şer'îye mahkemelerini ikinci plânda bırakıp özel bir mahkeme türüne dönüştürerek genel mahkemeler durumuna yükseldiler. Bugünkü adliye örgütümüze çok benzer bir yapı oluşturan Nizamiye mahkemeleri, yine bugünkü

adli örgütümüzün temelini oluşturmuşlardır. Bu girişte bir noktayı vurgulamak gerekir: Nizamiye mahkemeleri kurulana dek Osmanlı hukuk sistemi ilahî kaynaklıydı ve fakat bundan sonra "laikleşme" başladı ve Cumhuriyetten sonra ve Atatürk'ün hukuk alanındaki devrimleriyle, bu gelişme, bütün hukuksal yapının tamamıyla "laikleşme"siyle noktalandı.

Yüksek lisans tezimizin konusunu "Nizamiye Mahkemelerinin Kuruluşu, Yapısı ve Hukuk Yargılama Usulü" olarak seçmekle, bu ilgi çekici gelişmeyi daha yakından tanımak ve özel olarak hukuk tarihimizin ve genel olarak kültür tarihimiz bakımından da çok önemli sonuçlara yol açtığını belirlemeye çalıştık. Bilindiği üzere hukuk, toplumsal yaşamı düzenleyen bir sosyal bilimdir. Toplumların yaşamı ise sürekli değişme halindedir. Bir hukuk sisteminin toplumsal gereksinmelere cevap vermesi ve onları tatmin etmesi, bu değişmeyi yakalamasıyla olanaklıdır. Bu nedenle hukuk tarihi ile ilgili yapılacak bu tür çalışmaların bugünkü hukuksal düzenlemelere ve yasalastırma çalışmalarına da ışık tutabileceği rahatlıkla ileri sürülebilir. Aynı zamanda bu gibi çalışmalar, hukuksal yapıyı daha iyi anlamaya ve geliştirmeye yardımcı olabilmektedir.

Çalışmalarımız ilerledikçe konunun çok geniş ve bir yüksek lisans tezi kapsamını fazlasıyla aştığına tanık olduk. Böylece bir sınırlandırma yapma kaçınılmaz hale geldi. Çünkü çok genel bir adlandırmayla Nizamiye Mahkemeleri diye bilinen yeni düzendeki bu mahkemeler, Şer'î mahkemeleri ve bazı özel nitelikteki Konsolosluk mahkemeleri ve dinsel azınlık mahkemeleri bir yana bırakılırsa; hukuk mahkemelerini, ceza mahkemelerini ve ticaret mahkemelerini de ifade etmekteydi. Çalışmamızda biz bütün bu mahkemelere yeri geldikçe değinmekle birlikte, esas olarak, tezimizi "Hukuk Nizamiye Mahkemeleri"ne özgüledik. Osmanlı'daki bu yeni adli yapı ilk derece, ikinci derece (istinaf), ve temyiz mahkemesi olmak üzere, hukuk tarihimizde ilk kez bir üçlü mahkemeler yapısını hukukumuzda kazandırmıştır.

Günümüzde yükü çok fazla olan Yargıtay'ın, bu yükünü hafifletmek ve davaları daha çabuk sonuçlandırmak için, bir ikinci derece mahkemesinin adli yapı içine alınıp alınmayacağı tartışmaları sürdürülmektedir. Kanımızca gerekli altyapı ve yeterli yargıç yetiştirmeden kurulacak ikinci derece mahkemeleri beklenen yararı sağlamayacaktır. Çünkü Cumhuriyet öncesi adli sistemimiz, üçlü bir mahkemeler yapısı ve toplu yargıç usulünü öngörmesine karşın, yeterli yargıç sağlayamadığından, bir zamandan sonra Sulh Mahkemeleri adı altında tek yargıçlı mahkemelere dönmek zorunda kalmıştır.

Çalışmada esas olarak kullanılan kaynaklar, konuyu düzenleyen "kanun-ı muvakkat"lar (***) olmuştur. Bunlar ilgili yerlerinde belirtildiği üzere eski-yazıdır ve Düstür'ün ilk tertiplerinde yer almışlardır. Kullandığımız üç temel yasa, "Mehakim-i Nizamiyenin Teşkilatı kanun-ı muvakkatı, Usul-i Mahkeme-i Hukukiye Kanun-ı Muvakkatı ve Usul-i Muhakeme-i Şer'îye Kararnamesi"dir. Ayrıca metinde yeri geldikçe 1869-76 yılları arasında hazırlanan Osmanlı Medeni Kanunu "Mecelle"nin "Usul" ile ilgili hükümlerine de temas edilmiştir. İlk iki yasa küçük değişikliklerle Fransız yasalarından iktibas edilmiştir. Şer'î mahkemeleri usul yasası ise çok büyük ölçüde Usul-i Mahkeme-i Hukukiye yasasından etkilenmiş ve birçok yerde onun hükümlerine yollamada bulunmuştur. Bu da bize "laik" nitelikteki yasalardan öteden beri İslâm hukukunun uygulama alanlarında bile büyük değişiklik ve etkilenmelere neden olduğunu göstermektedir.

Metnimizde Hukuk Nizamiye mahkemelerinin ve yargılama usulünün yürürlükteki Türk hukukuyla karşılaştırılmasına da çaba sarfettik. Bugünkü hukukumuzla ilgili başvurduğumuz en temel kaynak HUMK ile birlikte Medeni Usul ve İcra Hukuku profesörü Dr. Saim Üstündağ'ın önemli yapıtı oldu.

Nizamiye mehkemelerini bağımsız olarak inceleyen bir kaynak ya da bir çalışmayla karşılaşmadık. Bu konudaki bilgiler, Türk Hukuk Tarihi ders kitaplarında ve yine hukuk tarihinden söz eden çeşitli makalelerde dağınık ve özet bilgilerden öteye geçmiyordu.

Tezimiz üç ana bölümden meydana gelmektedir: Birinci Bölümde, Nizamiye mahkemeleri çekirdeğinin olduğu Tanzimat döneminde önceki adli yapıyı, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için kısaca özetledik. İkinci Bölüm-, Nizamiye mahkemelerinin kuruluş ve örgütünü inceleyen bir bölüm oldu. Üçüncü ve son bölümde ise bu mahkemelerdeki yargılama usulüne yer verdik. Böylece Nizamiye mahkemelerinden Hukuk Mahkemeleri ve yargılama usulü, ilk kez ayrıntılı ve bütün bir çalışmanın konusu oldu.

(...)

SONUÇ

Çalışmamız, Nizamiye Mahkemelerinin Kuruluşu, Yapısı ve Hukuk Yargılama Usulü'nü belirlemeye yönelik bir çabanın ürünü olmuştur. Tanzimat ile birlikte başlayan ve o zamana kadar Osmanlı İmparatorluğunda genel mahkemeler niteliğinde olan Şer'î mahkemeleri yanında, "yeni düzende" mahkemeler kurma girişimini, gelişmiş ve olgunlaşmış bir adliye örgütünü ancak 1879 tarihli Nizamiye mahkemelerinin teşkilatı muvakkat kanunu ve gene aynı yıl çıkarılan Hukuk Yargılama Usulü Kanun-ı Muvakkat ile gerçekleştirebilmiştir. Bu son yasal düzenlemelerden önce de özellikle ticaret, ceza alanlarında Şer'î mahkemeleri dışında kurulan birtakım "meclis"ler ya da mahkemeler, şer'î hukuktan ilk sapmaları ifade ediyordu. Böylece Osmanlı hukuk sistemi görece "laikleşirken", Şer'î mahkemelerinin görev alanı ve etkisi de azalmaya yüz tutuyordu. Metnimizde bütün bu gelişmeleri işaret etmeye çalıştık.

Yeni düzendeki mahkemelere gereksinme nasıl ve hangi koşullar ya da etkenler altında doğmuştur? Bu alanda çeşitli etkenlerden söz edilmektedir. İlgili bölümde tartışılan bu etkenlerden, bizce, önemlileri gerileyen bir imparatorluk, gelişen yeni ticaret ilişkileri yani Avrupalılarla kurulan ticaret ilişkileri ve bununla bağlantılı olarak Osmanlı Devleti'nin daha önce yabancılarla tamıdığı kapitülasyonların yabancı devletlerce bir çıkar ve baskı aracı olarak kullanılması, ticaret ve ceza işlerinde kendilerinin uygulayageldikleri ve alışkın oldukları hukukun tatbikini istemeleri, büyük rol oynamıştır. Bu sebeplere, bütün kurumlarıyla birlikte adaleti dağıtmakta da büyük sorunlarla karşılaşan ve başarısız olan Osmanlı adliye örgütünün yardımcı olduğunu eklemek gerekir. Metinde bu konular tartışılırken, türlü biçimlerde bugünkü hukuksal alandaki değişikliklerde az-çok görülmekte olan bu devam eden Batı etkisine de değinilmekten geri kalınmamıştır.

Metnin ikinci bölümü, Nizamiye mahkemelerinin adli örgütüne ayrılmış ve yer yer bugünkü mahkemeler örgütüyle benzerliği belirtilmeye çalışılmıştır.

1876 Kanun-ı Esasi'si, yargı konusunda birtakım hükümler getirmiştir. Bu hükümleri, inceleme konusu yaptığımız Nizamiye mahke-

melerinin temel yasalarıyla birlikte değerlendirdiğimizde, "kuvvetler ayrılığı"na doğru bir eğilimin görüldüğü ve yargı erkini, yürütme ve yasama organları karşısında belirli bir bağımsızlığa doğru getirdiğini görmekteyiz. Böylece "yargıların bağımsızlığı ve güvencesi" hukukumuza girmiş olmaktadır. Bunun yanında o zamana kadar Osmanlı hukuk sisteminde yer almayan savcılık, avukatlık, noterlik, adli denetleme memurları ve icra memurluğu gibi yeni kurumlarla birlikte, büyük ölçüde Fransız hukuk usulü yasasından iktibas edilen aynı konudaki yasayla da hukuk yargılama usulümüze birçok yeni kurum dahil edilmiştir.

Bugünkü hukuk usulü yasamız da batı kaynaklı olması nedeniyle sözünü ettiğimiz Osmanlı hukuk yargılama yasasıyla arasında dava açılması, görülmesi, ilk itirazlar, kanıtlar, kanun yolları, yargılamanın yenilenmesi, karar düzeltme ve bunlar gibi pek çok konuda önemli ve çok çakışmalar vardır.

Bu iki yasa arasındaki benzerlik bize hukuk alanında Tanzimat'tan sonra çok büyük değişiklikler geçirdiğimizi, ceza, ticaret ve hukuk işleri alanında "laikleşme"nin Cumhuriyetten çok önce başlayıp geliştiğini ancak Cumhuriyetten sonra, başlamış ve büyük gelişmeler elde etmiş bu akımın kesin olarak bir neticeye ulaştığını göstermektedir. Ayrıca bu saptama, Atatürk devrimlerinin tarihsel geçmiş ve dayanaklarını göstermekle Cumhuriyetle devrimlerin nasıl gerçekleşebildiğini açıklamakta yardımcı olmaktadır.

Nizamiye mahkemelerinin üç dereceli bir yapı getirdiğini belirttik.

MESAFE SUÇU

Arş. Gör. Hamide Zafer (*)

I- Giriş

Mesafe suçu, doktrinde değişik şekillerde tarif edilmiştir. Genel olarak bu suç tipini, hareketi ile neticesi mekan itibarıyla ayrı olan suçlar şeklinde tarif etmek mümkündür (1). Ancak, hareketle netice arasında kazai veya siyasi bir sınır girdiğinde, hareketle neticenin birbirinden ayrı mekanlarda gerçekleşmesi bir değer kazanır. Bu nedenle, "icra hareketlerinin yapıldığı yer ile neticenin tahakkuk ettiği yer arasında kazai veya idari bir sınırın bulunduğu suçlar mesafe suçudur" (2). Bu özelliğinden dolayı mesafe suçuna sınırlar arası suç da denilmektedir (3).

Örneğin, A tarafından, Türkiye'de vurulan B'nin, koma halinde tedavi olmak amacıyla gittiği Almanya'da, A'nın eylemi neticesinde ölmesi halinde siyasi sınırlar arasında gerçekleşen bir mesafe suçundan bahsedilecektir.

Sınır üzerinden ateş edilmesi hali -Bulgaristan sınırı içinde bulunan bir kimsenin Türkiye sınırları içinde bulunan bir kimseye öldürmek amacıyla ateş etmesi gibi- hariç, hareketle netice arasındaki mekan farkı mutlaka zaman farkını da beraberinde getirir.

Hareketin ve neticenin farklı yerlerde gerçekleşmesi suçun ne zaman ve nerede işlendiği sorununu ortaya çıkartır.

Suçta ve cezada kanunilik ilkesi gereğince, fail fiili ne zaman işlemişse o zaman yürürlükte olan kanunlara göre cezalandırılır. O halde, fail hareketin yapıldığı anda mı yoksa neticenin gerçekleştiği anda mı iş-

Bugünkü adli örgütümüzde, Nizamiye mahkemelerinde bulunan ikinci derece (istinaf) mahkemeleri yoktur. Bu mahkemelerin yeniden kurulması için öğretide ve Adalet Bakanlığınca hazırlanan tasarlarda tartışmalar vardır. Böylece çalışmamız bu tartışmalar için de bir değer taşıyabilecektir.

Son olarak şunu da belirtelim: 1879 tarihli Mehakim-i Nizamiye'nin Teşkilatı Kanun-ı Muvakkati 8 Nisan 1924 gün ve 469 sayılı Mehakim-i Şer'iyenin İlgasına ve Mehakim Teşkilatına ait Ahkam-ı Muaddil Kanun'un yürürlüğüne kadar uygulanmıştır. Usul-ı Muhakeme-i Hukukiye Kanun-ı Muvakkati ise, 4 Ekim 1927 tarihinde HUMK.un yürürlüğe girmesiyle uygulamadan kaldırılmıştır.

DİPNOTLAR:

(*) 24. 10. 1989 tarihinde İ.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsünde Prof. Dr. İlhan F. Akin, Prof. Dr. Erdoğan Teziç ve Prof. Dr. Ömer Yörükoğlu önünde savunulan yazarın bu isimdeki yüksek lisans tezinin Giriş ve Sonuç bölümleri, küçük değişikliklerle, bir özet olmak üzere sunulmaktadır.

(**) Fethi Gedikli, M.Ü. Hukuk Fakültesi Türk Hukuk Tarihi Anabilim Dalı öğretim elemanıdır.

(***) Buyasalara, "kanun-ı muvakkat" denmesi 1876 Kanun-ı Esasi-sine göre çıkarılacak yasaların Meclis-i Meb'usan'da görüşülmesi gereğine uyulmadan Vükela Hey'etince yürürlüğe sokulması, nedeniyledir. Bkz. 1876 AY. md. 36.

lenmiş sayılacaktır?

Örneğin, A, Türkiye'de bir fiilin hareketini yapsa ve fakat netice iki ay sonra başka bir ülkede gerçekleşse ve bu arada o fiili suç sayan yeni bir kanun Türkiye'de yürürlüğe girerse veya eskiden mevcut olan ceza artırılsa, hareketin yapıldığı anda mevcut olan kanunlar mı, yoksa neticenin gerçekleştiği andaki kanunlar mı fiile uygulanacaktır? Eğer harekete üstünlük tanınacak olursa failin fiili suç teşkil etmeyecek veya daha az ceza görecektir, neticeye üstünlük tanınacak olursa fiil suç teşkil edecek veya daha ağır bir ceza ile müeyyidelenilecektir.

Mesafe suçlarında, fiilin unsurlarının dağıldığı ülkelerden hangisinin milli yetkiye sahip olacağı, eğer fiilin unsurları ülke içinde farklı kaza çevrelerine yayılmışsa yer yönünden yetkili mahkemenin nasıl belirleneceği diğer bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görüldüğü üzere, mesafe suçları, olaya uygulanacak kanunun belirlenmesi açısından suçun işlendiği zaman ve mülkilik prensibi nedeniyle kısmen suçun işlendiği yer açısından maddi ceza hukukunu; milli yetkinin ve ülke içersinde yetkili mahkemenin tesbiti açısından suçun işlendiği yer, usul hukukunu ilgilendiren bir konudur (4).

Maddi ceza hukuku ile usul hukuku ayrı gayelere hizmet ettiğinden, maddi ceza hukukunda meselenin çözümünde farklı, usul hukukuna ilişkin meselelerin çözümünde farklı kriterlerin uygulanması gerektiği savunulmaktadır (5).